

інших культурних норм і принципів, адже критичне мислення, свобода, відповідальність тісно пов'язані між собою і створюють необхідні умови для подальшого розвитку. Тоді як беззаконня гальмує цей процес і загострює міжнаціональні відносини.

Ключові слова: конституційно-правові норми, загальні права громадян, народні віче, інтерпеляції, палата послів, групові інтереси, міжнаціональна толерантність.

Резюме

Мельник И. А., Мельник А. И. Вопросы права в депутатском наследии Юлиана Романчука.

В статье исследуются государственно-правовые взгляды Ю. Романчука. Анализируется его депутатское наследие, в частности, парламентские обращения (интерпеляции) по поводу незаконного запрета народных вече. Значительное внимание уделяется участию Ю. Романчука в разработке и принятии нормативно-правовых актов, которые определяли дальнейшее политическое, общественно-экономическое и национально-культурное развитие народов Австро-Венгрии и способствовали организации и политическому самоопределению украинского населения Галичины. Стремление властей переложить вину за противоправные действия на инициаторов народных вече Ю. Романчук расценивал как грубое нарушение нормативно-правовых актов государства. Общество, считал он, должно быть открытым к собственным изменениям, другим культурным нормам и принципам, ведь критическое мышление, свобода, ответственность – тесно взаимосвязаны и создают необходимые условия для дальнейшего развития. Тогда как беззаконие тормозит этот процесс и обостряет межнациональные отношения.

Ключевые слова: конституционно-правовые нормы, общие права граждан, народные вече, интерпеляции, палата послів, групповые интересы, межнациональная толерантность.

Summary

Melnyk I., Melnyk A. Questions of the law in deputies heritage of Yulian Romanchuk.

The article examines the constitutional views of Y. Romanchuk. It's parliamentary heritage, including parliamentary appeal (interpellation) about illegal ban for people gathering (viche) is analyzed. Great attention is paid to Y. Romanchuk's participation in the development and adoption of legal acts that determined the further political, social – economical and national-cultural development of Austria-Hungarian people and contributed to the organization and political self-determination of the Ukrainian population of Galicia. The authorities attempts to blame the initiators of public assembly for illegal actions, Y. Romanchuk regarded as a gross violation of regulations of the state. He believed that society should be open to their own changes, other cultural norms and principles as critical thinking, freedom, responsibility – are closely linked and create the necessary conditions for further development. While lawlessness inhibits this process and exacerbates ethnic relations.

Key words: constitutional and legal norms, common rights of citizens, people's viche, interpellation, the Chamber of Ambassadors, interest of groups, ethnic tolerance.

Отримано 12.04.2013

УДК 340.12(075.8)

Д. В. АНДРЕЄВ

Дмитро Володимирович Андреев, кандидат юридичних наук, доцент, професор Національної академії внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДИ

Роль національної правосвідомості у розвитку інститутів громадянського суспільства, їх залучення до механізмів державного будівництва з метою забезпечення партнерських стосунків влади та суспільства останнім часом стала предметом досить активного дослідження. Характерною рисою таких наукових розвідок є плюралізм ідеологічних засад та методологічних підходів до осмислення місця у цьому процесі феномена національної правосвідомості. Плідними в цьому напрямі є роботи П. Баранова, С. Бублика, Л. Буєвої, Й. Васьковича, В. Гришука, О. Данильяна, В. Жмири, С. Максимова, В. Моїсеєва, О. Манохи, О. Мироненка, М. Панова, П. Рабіновича, О. Ратінова, Ю. Римаренка, Б. Тищика, А. Токарської, І. Усенка, В. Чеховича, М. Юрія, Л. Явича.

Незаперечним є той факт, що кожний етнос сам по собі унікальний, але водночас він має і певні особливості правового регулювання суспільних відносин. Відповідно й правосвідомість кожного етносу самобутня та неповторна.

У цьому контексті особливу роль відіграють комунікаційні механізми, які повинні значно посилити роль громадянських інститутів, насамперед у подоланні низького рівня правових знань широких верст населення. Вихід із цього вбачається у виробленні дієвих механізмів формування національної свідомості, а також цілеспрямованій систематичній правовиховній роботі.

На жаль, певній частині громадян України не вистачає відчуття своєї національної самостійності й відповідальності, вони не мають реального уявлення про особистісну можливість реально впливати на діяльність влади, а відповідно – розвиток своєї держави¹.

Таким чином, відбувається процес, коли соціально-правова комунікація влади і суспільства не здійснюється саме завдяки неготовності індивіда сприймати правову інформацію, яка транслюється владою. Чи винен в цьому громадянин? В жодному разі, ні. Якщо влада хоче бути почутою, вона повинна зробити все, щоб зазначена комунікація відбувалася безперебійно. На розв'язання цього завдання й повинні бути мобілізовані всі можливості владних повноважень.

Один із напрямів держави, який забезпечує налагодження суспільно-правової комунікації, на думку автора, слід сконцентрувати на подоланні низького рівня національної самоповаги, відродженні та формуванні національної свідомості. Вважаємо цей напрям є досить перспективним, оскільки людина вже підсвідомо позитивно сприймає інформацію, яка стосується, власне, присутніх лише їй індивідуальних рис. До таких позитивних інформаційних сигналів, на наш погляд, доречно відносити складові, безпосередньо пов'язані з феноменом «нація».

Отже, спробуємо з'ясувати та визначити, що ж сучасна наука вкладає в поняття «нація». З одного боку, багато вчених стверджують, що такого визначення взагалі дати не можна, з іншого – зростає кількість таких визначень, а також авторів, які розробляють цю тему.

На сьогодні існує близько сотні різних визначень нації. Більшість із них виходить з того, що корінь терміна «нація» лежить у латинському дієслові «nasci» – народитися, з якого й виник іменник «nation», що означає порода, рід або раса. Тут варто нагадати, що в давні часи люди спочатку згуртувалися за етнічними ознаками, зокрема, спільним походженням та культурою. То були етнічні, а точніше, культурно-родові спільноти. Але вже тоді вони починають розмежовуватись і об'єднуватись за політично-територіальними ознаками.

Особливо значний розвиток поняття «нація» набуло після Великої Французької революції. І, починаючи з того часу, термін «нація» вже вживається переважно в значенні «політична спільнота», а не етнічна, і стає синонімом слова «держави».

Проте тут слід зробити певні застереження. По-перше, у всіх тогочасних визначеннях нації, хай різною мірою, але завжди були присутні якісь елементи етнічності: мова, культура, характер, звичаї тощо. По-друге, ще в ті часи зародилися і почали поширюватися ідеї про те, що кожна етнічна група має отримати політичну незалежність та створити свою власну, незалежну державу.

Отже, віддавна існують два основних підходи до нації: а) як до етнічної спільноти; б) як до політичної спільноти, а також декілька проміжних підходів, що з часом оформилися у відповідні теорії, кожна з них заслуговує на окремий розгляд.

Засновниками *психологічної теорії нації* вважаються Ернест Ренан та Отто Бауер. Причому вперше значного змісту ця теорія набула саме завдяки Е. Ренану.

За твердженням Е. Ренана, нація – це передусім велика група людей, об'єднаних духовним принципом, великою солідарністю та моральною свідомістю. Подальший розвиток психологічна теорія нації отримала в роботах О. Бауера, причому вона набула дещо нового змісту.

Інтерес завжди викликала *культурологічна теорія нації*. Її засновником одноставно вважається Карл Реннер. Основна концепція його теорії полягала в тому, що «нація – це спілка однаково мислячих і однаково розмовляючих людей. Це культурна спільнота»². Таким чином, в основу культурологічної теорії нації покладено тезу, що головним елементом нації є культурна сфера, особливості культурного розвитку.

«Найстарішою» вважається *етнологічна теорія нації*. Вона виникла одночасно з формуванням перших держав та державотворень і набула певної завершеності наприкінці XVIII ст. шляхом поєднання деяких положень психологічної та культурологічної теорії нації.

Найбільший внесок у розвиток етнологічної теорії нації зробили такі вчені, як Г. Нільсон, М. Новак, А. Сміт, яких називають «етністами». «Останнім часом, – пише А. Сміт у праці «Етнічні походження націй», – все більше етнічностей поза Західною Європою стали домагатися статусу націй, почали виходити на арену політичного життя і повели боротьбу за створення або відродження своїх власних держав». Достатньо оформленою видається нам *історикоекономічна теорія нації* в роботах К. Маркса та Ф. Енгельса. Головною умовою формування нації вважалися спільні економічні зв'язки та спільні класові інтереси. Прихильником цієї теорії був і відомий соціал-демократ Карл Каутський. Згідно з його положеннями націю утворює група людей, які розмовляють однією мовою, проживають на одній території і мають «міцні повсякденні економічні стосунки»³.

Політична теорія нації стала історично першою в серії цілої низки подібних теорій. Вона почала складатися десь на початку XVII століття. Засновником її вважають голландського вченого Гуго Гроція.

Політична теорія нації почала швидко поширюватися в Західній Європі. Практично незмінною вона залишалася до 60-х років минулого століття, однак останнім часом в її прихильники більше уваги стали приділятися етнічним чинникам.

Головною особливістю політичної теорії нації було й лишається те, що вона трактує націю передусім як політичну спільноту, котра має власну державу або прагне реалізувати своє право на самовизначення і змагається за її утворення чи відродження.

Таким чином, сучасній науці відомо декілька різних підходів до визначення поняття «нація». Узагальнюючи ці підходи, кожний дослідник визначає свій перелік частин, які складають націю. Однією

ознакою більше, однією – менше, але всі вони включають спільну культуру, історію, традиції, мову, релігію. Деякі додають «расу», а також територію, політику і економіку – елементи, які тією чи іншою мірою входять до складу того, що зветься нацією⁴.

На підставі осмислення існуючих концепцій визначення націй автор за основу дослідження соціально-правової комунікації пропонує обрати етносоціологічну теорію нації, яка є синтезуючою. Вона визначається значно більшим універсалізмом, причому її сучасна актуальність полягає в тому, що в ній належна увага приділяється також питанням державотворення та правочинства, які є домінантами в цій теоретичній доктрині.

Саме етносоціологічний підхід дає змогу стверджувати, що мова, народна культура, історична пам'ять, компактна етнічна територія забезпечили життєдіяльність української нації навіть за умов відсутності державності й чітко окреслених кордонів території. Тому ми можемо говорити про націю як суверенну одиницю, як національну індивідуальність. При чому психофізичні, культурні ознаки утворили національну цілісність, єдиний народ з давньою історією розвитку, зі своєю мовою, антропологічними і духовними ознаками, матеріальною культурою.

Ось чому український вчений М. Юрій, обґрунтовуючи сутність українського народу як суверенної етнічно культурної одиниці, наголошував на необхідності спиратися у розбудові сучасної української держави на власний історичний досвід. Йдеться про ідеї народовладдя, які формували протягом віків український народ, де гарантом зміцнення внутрішньополітичних зв'язків українського етносу є суверенна держава та етнічна правосвідомість. Національна ідентичність безпосередньо пов'язана з таким її гарантом, як державна незалежність, усвідомлення національного духу свідомості у духовному організмі нації, що передано пращурами для збереження себе як нації⁵.

Дослідження етносоціокультурних чинників формування правосвідомості дає змогу сформулювати поняття «національна правосвідомість», яку, на думку автора, слід розглядати як синтез індивідуальної та колективної свідомості, що виникає внаслідок формування нації, національної інтеграції, включення етнокультурних цінностей у сферу правовідносин, це ступінь адаптованості етнокультурного світогляду в державотворчий і суспільний процес, а також міра проникнення правової спроможності у владні нормативно-правові імперативи.

Стрижневий комплекс національної правосвідомості формується з приводу і на основі усвідомлення національним суб'єктом (людиною, колективом, групою, народом) власної ролі в національному суверенітеті, побудові незалежної держави, створенні правової системи, правотворчості.

У пошуках досконалішого визначення поняття «національна свідомість» корисно враховувати, що ті дефініції, які існують сьогодні, відображають різні рівні існування національної свідомості, і умовно їх можна поділити на чотири великі групи: психологічні, культурологічні, етнологічні та історико-економічні⁶.

Однак саме в науковій літературі ці питання доленосної ваги національної правосвідомості в процесі розбудови суверенної держави ще не знайшли свого ґрунтового, всебічного обговорення вітчизняними вченими.

Дослідження процесу формування національної правової свідомості викликає суттєвий інтерес як релевантний фактор розвитку суспільства. Водночас, національну правосвідомість необхідно розглядати в якості аспекту, що концентрує у собі основні історико-культурні надбання окремої нації. Саме тому українська національна правова свідомість стає виразником найзначніших досягнень нашого народу. При цьому, спираючись на історичне минуле, вона повинна орієнтуватися на сучасне і майбутнє. Тобто національна правосвідомість є ідеологічним каталізатором розвитку всіх сфер життя українського суспільства⁷.

Цей процес неможливий без досягнення ідеологічного плюралізму, без обов'язкового врахування розбіжностей у політичних програмах різних партій та об'єднань. Однак ці реалії не можуть стати перепонами у формуванні та розвитку загальної національної правосвідомості як об'єднуючої сили, оскільки національна правосвідомість передусім повинна бути зорієнтована на загальноновизнані світовою демократичною спільнотою цінності, демократичні та гуманістичні ідеали.

Розробляючи стратегію і тактику формування національної правосвідомості суб'єкта, дуже важливо враховувати складні процеси, що відбуваються як у нашій країні, так і за кордоном, усвідомити діалектику загального і окремого, соціального й загальнолюдського. Світ змінюється буквально на очах: під впливом єдиних за своєю природою імперативів соціально-економічного розвитку звужується сфера світоглядних розбіжностей. Це об'єктивна вимога часу, котра відображає прогресивну тенденцію поступального розвитку людства⁸.

Разом із тим національну правосвідомість слід розглядати передусім як концентрований вираз національно-патріотичного фактора. Під цим кутом зору національна правосвідомість є соціально-політичним, морально-етичним та психологічним феноменом народного буття, менталітетом народу, що згуртовує його в єдине ціле. Об'єднання людей на засадах національних пріоритетів якраз і є тією визначальною умовою, поза якою будь-які теоретичні роздуми з приводу створення механізму соціально-правової комунікації між владою та громадою втрачають сенс.

Механізм створення дієвої комунікації між владою та суспільством неможливий без урахування національних інтересів. Правосвідомість, завдяки своїй унікальності, виступає складовою соціально-правової комунікації. В свою чергу національна правосвідомість – багаторівневе утворення, системоутворюючою ознакою якого є самоправосвідомість суб'єкта.

Національна правосвідомість як властивість суб'єкта утворюється саме в результаті взаємодії свідомого й несвідомого – двох протилежних механізмів. Результативно дією на формування національної правосвідомості суб'єкта слід вважати механізм, коли використовуються засоби для трансляції правової інформації від правосвідомості у підправосвідомість і навпаки. Тому важливі не тільки потоки правової інформації, безпосередньо спрямовані в центр правосвідомості, а й на її периферію, звідки вони проникають у підправосвідомість.

Аналогічно складається справа і з іншими полями національної правосвідомості. Ефективність владної дії на формування національної правосвідомості індивіда є мірою того, наскільки правильно репрезентується властивість національної правосвідомості в ідеалі або у моделі бажаного майбутнього⁹.

Стрижневий комплекс національної правової свідомості формується з приводу і на основі усвідомлення національним суб'єктом (людиною, колективом, групою, народом) власної ролі в розбудові незалежної держави.

Водночас нерозуміння індивідумом власної ролі в процесі національного будівництва значною мірою обумовлює неефективність владних комунікативних форм і методів, які повинні дати відповідь на головне питання: що безпосередньо отримає людина від здійснюваних державотворчих процесів.

На думку автора, при забезпеченні механізму соціально-правової комунікації слід значно ефективніше використовувати національні чинники та складові. Використання позитивних прикладів історії державотворення, які б об'єднували націю, лише допоможе при організації владного спілкування з суспільством.

Одним із вдалих прикладів ефективного періоду розвитку української держави, який шанобливо сприймається всіма верстами населення, наприклад, можуть стати державотворчі процеси Запорозького козацтва, тому що воно у розумінні більшості українців було «праматір'ю» всієї слов'янської козащини, прообразом української державності, колискою національної правосвідомості¹⁰.

Однак подібний крок – лише один із багатьох елементів налагодження комунікації. У цьому сенсі системний пошук механізмів та моделей комунікацій, які б забезпечили максимальну дієвість діалогу влади та суспільства, стає пріоритетним завданням всіх державних інституцій.

¹ Лисак-Руданський І. Україна між Сходом і Заходом // Історія філософії України. Хрестоматія : Навчальний посібник М. Ф. Тарасенко, М. Ю. Русин, А. К. Бичко та інших. – К. : Либідь, 1993. – 560 с. – С. 153–154.

² Римаренко Ю. І. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри; Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія і практика: Енциклопедія / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / Ю. І. Римаренко (ред.). – К. : Довіра, 1998. – 910 с. – С. 130–131, 135, 139.

³ Там само.

⁴ Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / АН України. ін-т держави і права та ін.: Ред. кол.: Ю. І. Римаренко, І. Ф. Курас (відп. ред.) та ін.. – К., 1993. – 807 с. – С. 140.

⁵ Юрій М. Ф. Етногенез та менталітет українського народу. – Чернівці, 1997. – С. 12–14.

⁶ Медведчук В. Сучасна українська національна правосвідомість і питання державотворення. – К. : Україна, 1997. – 170 с. – С. 147.

⁷ Турло І. І. Формування нової парадигми правосвідомості як необхідного фактора розбудови демократичної правової держави в Україні. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – С. 139–142.

⁸ Васькович Й. Правосвідомість та її вплив на менталітет українського народу // Право України. – № 6. – 1998. – С. 108–110.

⁹ Головченко В. В. Деякі тенденції розвитку масової правосвідомості // Правова держава. – К., 1994. – С. 17–18.

¹⁰ Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен / В. Л. Андрущенко, В. М. Федосов. – К. : Заповіт, 1995. – 174 с. – С. 46.

Резюме

Андреев Д. В. Національні чинники забезпечення дієвості соціально-правової комунікації влади та громади.

У статті розглядаються механізми забезпечення дієвості комунікації влади та громади. Особлива увага приділяється різновидам теорії націй як передумові вибору етносоціологічного методу у дослідження соціальних феноменів. Подальший аналіз національних чинників правосвідомості дає змогу сформулювати поняття «національна правосвідомість», що виступає важливим елементом соціально-правової комунікації. Крім того, у роботі наголошується, що використання національних складових у налагодженні діалогу влади та суспільства допоможе здійснювати цей процес більш ефективно.

Ключові слова: нація, теорія нації, етносоціологічний метод, національна правосвідомість, соціально-правова комунікація, національні чинники, діалог влади та громади.

Резюме

Андреев Д. В. Национальные факторы обеспечения действенности социально-правовой коммуникации власти и общества.

В статье рассматриваются механизмы обеспечения действенности коммуникации власти и общества. Особое внимание уделяется различным видам теории наций, предопределившим выбор этносоциологического метода в исследовании социальных феноменов. Дальнейший анализ национальных факторов правосознания позволяет сформулировать понятие «национальное правосознание», являющееся важным элементом социально-правовой коммуникации. Кроме того, в работе акцентируется, что использование национальных факторов в налаживании диалога власти и общества позволит осуществлять этот процесс более эффективно.

Ключевые слова: нация, теории наций, национальное правосознание, этносоциологический метод, социально-правовая коммуникация, национальные факторы, диалог власти и общества.

Summary

Andreev D. National factors of ensuring the efficiency of socio-legal communication of the authorities and society.

The article examines the mechanisms of ensuring the communication of the authorities and society. Special attention is paid to the various types of theory of nations that predetermined the selection of ethno-sociological method in the research of socio-legal communication. Further analysis of the national factors of legal conscience allows us to formulate the concept of «national legal conscience», which is an important element of socio-legal communication. In addition, the work emphasizes that the use of national factors in establishing the dialogue between the authorities and society will allow carrying out this process more efficiently.

Key words: nation, theories of nation, national legal conscience, ethno-sociological method, socio-legal communication, national factors, dialogue between the authorities and society.

Отримано 10.04.2013

УДК 340.141(091)

М. М. БЕДРІЙ

Мар'ян Миронович Бедрій, кандидат юридичних наук, асистент кафедри Львівського національного університету імені Івана Франка

ЗВИЧАЄВЕ ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТ ІСТОРИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розвиток історико-правової науки в сучасних умовах супроводжується появою нових форм, сфер і напрямів дослідження. Водночас кожне дослідження історії права повинне базуватись на певних наукових принципах, важливе місце серед яких займає принцип об'єктивності. Нехтування цим принципом значною частиною вчених радянського періоду зумовило накладання табу та різних обмежень щодо тем, які не відповідали тогочасній політичній ідеології. В умовах СРСР нормативно-правовий акт був абсолютно домінуючим джерелом права (радянський позитивізм), внаслідок чого історія права ототожнювалася з історією законодавства. Дослідження звичаєвого права вважались недоцільними та неактуальними.

Нині спостерігається відродження звичаєво-правового напряму історико-правових досліджень. Серед сучасних досягнень у цій сфері слід назвати монографію авторитетного колективу авторів під керівництвом професора І. Б. Усенка «Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст.»¹. Інші науковці також поступово приєднуються до історико-правових досліджень звичаєвого права як перспективного наукового напряму, який допомагає побачити право глобально, всебічно та комплексно, а також віднайти універсальні основи правового регулювання.

Важливим фактором відродження історико-правових досліджень звичаєвого права виступає наявність значної наукової традиції звичаєво-правових пошуків у довоєнний період української юридичної науки. У другій половині XIX ст. історико-правові дослідження звичаєвого права українського та інших народів започаткували Г. Демченко, М. Іванішев, О. Єфименко, П. Єфименко, Ф. Леонтович, В. Охримович, І. Собєстіанський, І. Франко, П. Чубинський, М. Ясинський. У XX ст. започаткована ними справа була продовжена наступним поколінням українських вчених, значна частина яких (М. Черкаський, О. Добров, С. Борисенюк, А. Кристер та ін.) у 20-х роках минулого століття консолідувались у комісію для вивчення історії західно-руського та українського права і комісію для вивчення звичаєвого права України. Серед західноукраїнських вчених і тих, що перебували в еміграції, звичаєве право було об'єктом наукового інтересу С. Дністрянського, А. Яковліва, Р. Лашенка та ін. Праці згаданих авторів являють собою «відправний пункт теоретичну основу майбутніх історико-правових досліджень звичаєвого права.

Звичайним правом вважають систему прав і обов'язків соціальних суб'єктів, що формувалися у процесі спільної життєдіяльності, закріплених у свідомості як правові норми, обов'язковість дотримання яких ґрунтувалася на загальному переконанні у їх правильності та забезпечувалась впливом зовнішнього авторитету². Як відомо, в сучасних умовах правового регулювання сфера застосування звичаєвого права є мінімізованою та дискусійною. Натомість заперечити значення цього суспільно-політичного явища в процесі історії правового розвитку людства, формування світових стандартів права та справедливості, а також національних аспектів праворозуміння неможливо. Відтак дослідження звичаєвого права повинне відбуватися насамперед в історико-правовому напрямі.

Звичайне право виступає та повинно виступати передусім об'єктом історико-правових досліджень. Історія держави і права як самодостатня галузь юридичної науки має своїм об'єктом історичний процес становлення та розвитку держави і права. Професор С. Бостан вдало визначає предмет цієї науки, яким вважає конкретні